

Bir Ailenin Öyküsü

RIFAT N. BALI

Tarih ve Toplum dergisinin Mart 1999 sayısı 8 Mart Dünya Kadınlar Günü vesilesiyle kadın temalı makalelere ayrılmıştı. Yazarlarını tanıdığım için ilk önce Laurence Ammour ve Lorans Tanatar Baruh'un birlikte yazmış oldukları "Çalışan Kadından Bir Kesit: Osmanlı Bankası Kadın Personeli" makalesini okumaya başladım. Birkaç saniye sonra yazarların temsili mahiyette örnek olarak vermiş oldukları birkaç memure adı arasında komisyoncu Rober Filozof'un kızı Elza Filozof'un adına rastlayınca Osmanlı Bankası Tarih Araştırma Merkezi'ni arayıp bu dosyayı incelemek için izin istedim. İnceleyebileceğimi öğrenince ertesi sabah oraya gittim. Elza Filozof'un personel sicil dosyası aradan yetmiş yıl sonra ilk günkü tertemiz haliyle karşımda duruyordu.¹ Birkaç gün sonra bir daha arayıp bu kez Nisim Yasef Bali adını verip böyle bir dosyanın olup olmadığını sordum. Gelen cevap "evet" idi.² Her iki dosyayı inceledikten sonra bu iki kişinin Osmanlı Bankası'ndaki memuriyet yıllarından yola çıkıp hayat serüvenlerini kaleme almayı denemeye karar verdim.³

Elza'nın İlk İş Müracaatı

Elza İstanbul, Tozkoparan Çatma Mescit sokak Şalom ve Kariyo Han no. 54, iki numaralı dairede yaşayan Yahudi çift Mari ve Bohor Robert Filozof'un kızı ve Sultana'nın kızkardeşi olarak 15 Mart 1326 (1910) tarihinde dünyaya geldi. Her nedense nüfusunda doğum tarihi olarak 15 Mart 1910 yazılmış olmasına rağmen bankada mevcut personel kimlik dosyasında yer alan belgede doğum tarihini 1 Mayıs 1910 olarak beyan etti, hayatı boyunca da doğum günlerini hep 1 Mayıs'ta kutladı. Elza nüfusa Eliza adıyla kaydedildi, ancak ailesi ve yakınları onu her zaman Elza olarak çağırıyorlardı. Baba Bohor Fransızca ve muhtemelen Almanca da bildiği için Avrupalı firmaların komisyonculuğunu yaparak geçimini sağlamaktaydı. Bohor Filozof halı koleksiyoncusu idi. Her Pazar günü gittiği ev müzayedelerinden halı satın alıp eve döner, eve artık sığmayan halıları da bir depoda saklardı. Batı'ya özenen, özenmekten öteye Batılı bir hayat tarzı süren Filozof ailesinin kızlarını da, Elza yerine kulağa daha Avrupaî gelen Elza olarak

çağırılmaları da gayet doğaldı. Büyük kızlarına Yahudi geleneklerine uygun olarak Sultana adını vermiş olmaları biraz tuhaftı ancak bu pek bir mesele teşkil etmedi ve Elza'nın ablası aile arasında Clémence (Klemans) veya kısaltılmış hali olan Klemi olarak çağırıldı.⁴

Elza yedi yaşında, ilk olarak Alman Okulu'nda (1917 -1919), sonra Galata Alyans okulunda (1919-1923),⁵ ve nihayet Şişli'deki Modern Okul'da (1923-1926) eğitim gördü. Bu okullarda Türkçe, Fransızca ve muhtemelen az da olsa Almanca öğrendi. Annesi ve babası evde kendi aralarında İspanyolca konuştuklarından bu lisanı da öğrenmiş oldu. 1926 yılında Şişli'deki Modern Okul'dan mezun olan Elza ailesinin teşvikiyle İstanbul'daki Fransız Konsoloslukluğunun özel kurslarına devam etti ve ileride herhangi bir iş müracaatında bulunduğunda, kabul edilebilmesi için elzem olan stenografi ve daktilografiyi öğrendi.⁶ Elza bu kursları bitirdikten sonra iş aramaya başladığında dönemin bütün genç kızları gibi önce Osmanlı Bankası'nı düşündü ve 1 Ağustos 1928 tarihinde Osmanlı Bankası'nın genel müdüriyetine

Konstantiniye, 1 Ağustos 1928
Osmanlı Bankası Galata

Sayın Genel Müdür,

Sizin saygıdeğer müessesenizde steno-daktilograf sıfatıyla bir iş rica etme cüretinde bulunuyorum.

18 yaşındayım ve Türk uyrukluuyum. Eğitimi Alyans İzraelit okulunda sonra da Osman Bey'in Modern Okulu'nda yaptım.

Fransız Konsolosluğu'nun tertip etmiş olduğu özel kurslarda stenografi ve daktilografi öğrendim ve bir imtihana tâbi tutulursam dakikada yüz kelime yazarak başarılı olabilirim.

Talebimi olumlu karşılırsanız bana verilecek işleri düzenli ve iyi bir şekilde yerine getirerek sizi memnun etmek için çaba göstereceğim.

Sayın Genel Müdür, sadık hislerimin ifadesini lütfen kabul ediniz.

Elsa Philosoph
(imza)

Adres: Tozkoparan, Şalom ve Kariyo Han No.54.

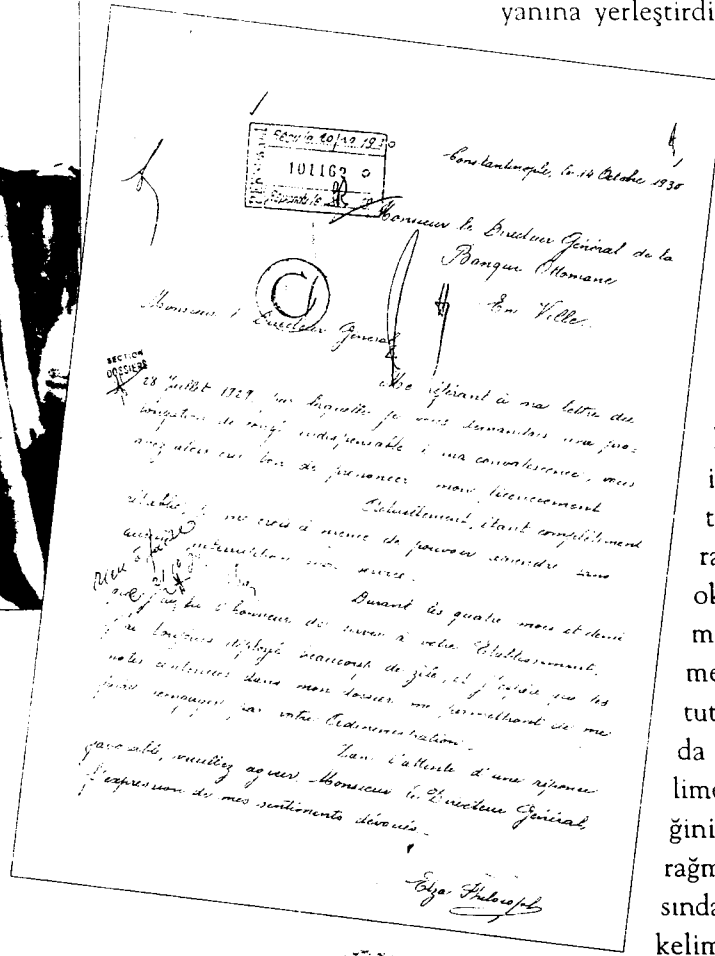
Osmanlı Bankası yönetiminin dilekçe üzerine düşmüş olduğu notlar:

"Bankaya çağırıldı. 9 Şubat 1929"

"Altı ay süreyle denenmesi. Maaş altı lira. İşine son verilmiş olan Matmazel V. Haydoux'un yerini alması. 18 Şubat 1929."

(Sağda) Elza Filozof'un bankaya verdiği fotoğraf. Yıl 1929, Elza 18 yaşında.

(Altta) Elza'nın işe müracaat mektubu.

başvuruda bulundu. Elza dilekçesinde görmüş olduğu eğitimi kısaca özetledikten sonra dakikada yüz kelime süratle daktilo ve steno yazmayı bildiğini belirtti, işe alındığı takdirde görevini en iyi şekilde yerine getireceğini de eklemeyi unutmadı. Referans olarak da Fransız konsolosu Mösyö Martin'in,⁷ Deutsche Orient Bank yöneticilerinden Michel Sandler'in ve Goldschmidt Okulu müdiresi Raşel Soryano'nun adlarını verdi.⁸ Fransız konsolosu Mösyö Martin ve Deutsche Orient Bank'ın yetkilisi Michel Sandler muhtemelen babası Bohor'un iş veya dost çevresine mensup kişilerdi.⁹

1 Ağustos 1928 tarihli bu iş başvurusuna Osmanlı Bankası hemen ce-

vap vermedi ve Elza'yı altı ay bekletti. Bu süre zarfında herhangi bir işe girmemiş olan Elza'nın altı ay boyunca ne yaptığı meçhuldür. Belki babasının yazıhanesinde çalıştı, belki baba Bohor onu bir tanıdık tüccarın yanına yerleştirdi, belki de çalışmayıp evde oturmayı tercih etti. Elza Filozof müracaatından altı ay sonra 9 Şubat 1929 günü Osmanlı Bankası yetkilileri tarafından mülakata çağırıldı ve imtihana tâbi tutuldu. İmtihan sırasında kendisine okunan 385 kelimelik Fransızca bir metni stenoyla not tuttu. Başvurusunda dakikada yüz kelime steno yazabildiğini ileri sürmesine rağmen imtihan sırasında dakikada seksen kelime süratle steno yazabildi. Bu belki de

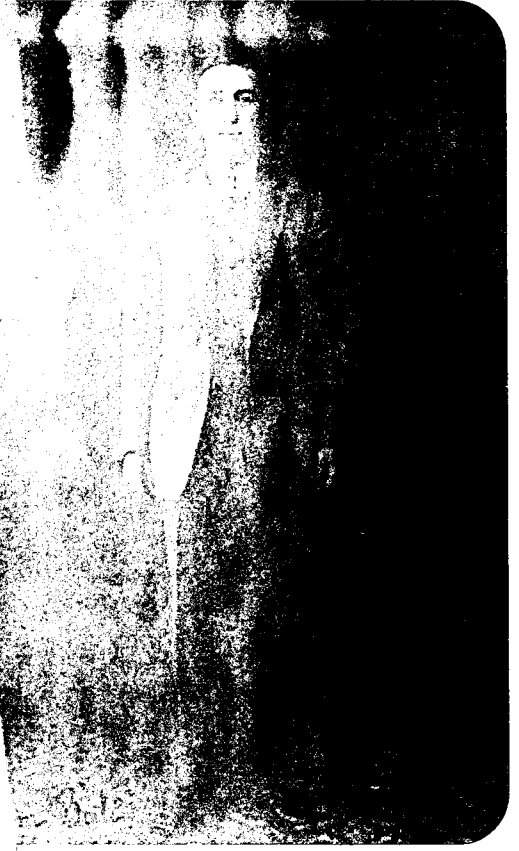
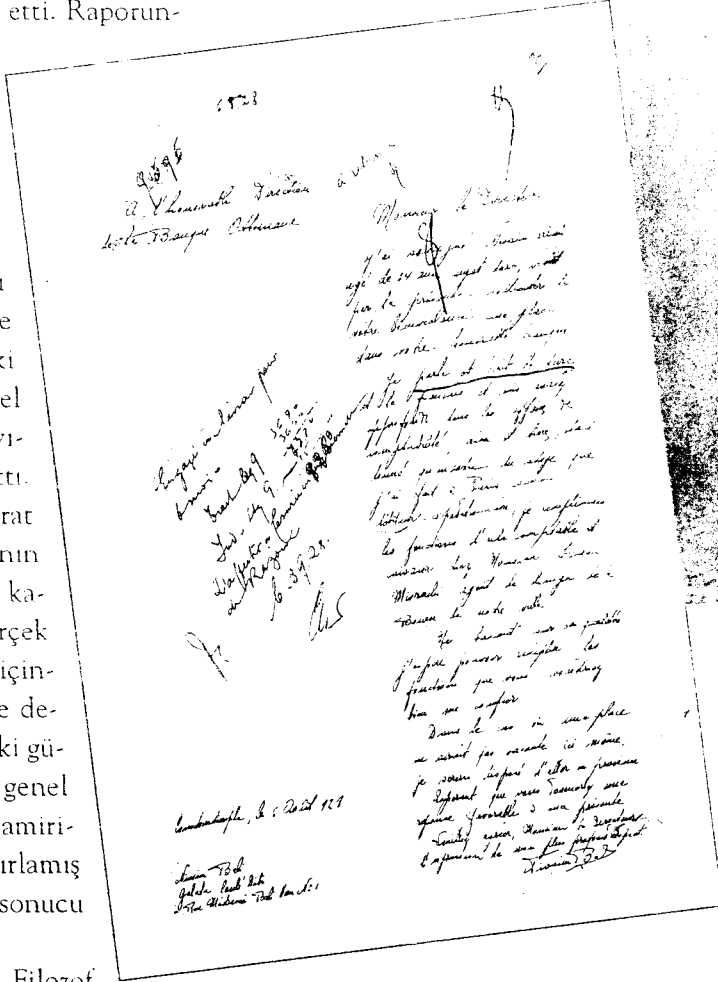
altı ay boyunca herhangi bir yerde çalışmamasından veya çalışmış olmasından ileri geldi. Daha sonra steno ile yazmış olduğu bu metni elli dakika içinde deşifre edip daktiloda yazdı. İmtihan neticesinde kendisine okunmuş olan 385 kelimelik metinden üç kelimeyi yazmadığı, yedi kelimeyi yanlış yazdığı ve bir imlâ hatası yaptığı tespit edildi. Bu oldukça iyi bir sonuç olduğundan Osmanlı Bankası Elza'nın imtihan edildiği günden dokuz gün sonra, 18 Şubat 1929 tarihinde, kendisinin altı aylık geçici bir süreyle ve deneme maksadıyla genel muhaberat servisinde çalışan ve işine son verilmiş bulunan Matmazel

V. Haydoux yerine istihdam edilmesine, maaş olarak da altı altın lira karşılığı Türk lirası verilmesine karar verildi.¹⁰ Bu karar üzerine Osmanlı Bankası'nın doktoru aynı gün Elza'yı evinde ziyaret edip müstakbel memureyi muayene etti. Raporunda Elza için "nazlanabilir" notunu düştü.¹¹

Memurelerini seçerken çok titiz davranan Osmanlı Bankası Elza'yı deneme maksadıyla iki gün süreyle genel muhaberat servisinde çalıştırttı. Genel muhaberat servisi şefi Elza'nın davranışlarını ve kabiliyetlerini gerçek çalışma ortamı içinde gözlemledi ve değerlendirdi. Bu iki günün sonunda genel muhaberat şefi amirine hitaben hazırlanmış olduğu raporda sonucu şöyle bildirdi:

"Matmazel Filozof Fransızca, stenografi ve daktilografi bilmektedir. Kendisine tevdi edilen deneme mahiyetindeki işleri nasıl yaptığına bakıldığında onun zeki, titiz bir kişi, tek kelimeyle mükemmel bir personel olduğu düşünülebilir. Kendisinin işe yeni başladığı doğrudur ancak onu yetiştirmek kolay olacaktır. İyi kabiliyetleri olduğu görüldüğü için çok iyi bir memure olmakta gecikmeyecektir. İki günlük deneme süresine bakılıp bir değerlendirme yapıldığında, yetişkin iyi memurelere mukayese edilemezse bile, halihazırdaki vasat memurelerden çok daha üstündür ve daha da mükemmel olmayı vaat etmektedir."¹²

(Solda) Nesim Bali'nin 1928'de Kayseri'de çektiği ve Osmanlı Bankası'na verilen fotoğrafı.
(Alta) Nesim Bali'nin bankaya iş müracaatı.

Genel muhaberat servisi şefinin bu olumlu raporu üzerine Elza Filozof 19 Şubat 1929 tarihi itibarıyla işe alındı. İşe alınırken Osmanlı Bankası müdüriyetinin, personelin riayet etmek zorunda olduğu kuralları içeren tüm genelgelerine okuduğunu, içtikleriyle mutabık olduğunu ve bu

Konstantiniye, 6 Ağustos 1928

Osmanlı Bankası'nın saygıdeğer müdüriyetine

Sayın Müdür,

Aşağıda imzası bulunan ben 24 yaşında Türk uyruklu Nesim Bali bu yazıyla saygıdeğer bankanızda bir iş rica etmektedir.

Türkçeyi ve Fransızca'yı konuşuyor ve yazıyorum. Paris'de sevkıyatçı ve perakendeci olarak staj yapmamın dışında şehrimizin borsa acentesi Mös-yö İsaac Mizrachi'nin yanında veznedar ve muhasebe yardımcılığı yapmış olduğumdan muhasebe, kasa, esham ve tahvilat işlemlerinde oldukça derin bilgim vardır.

Bu vasıflarıma güvenerek bana emanet edebileceğiniz görevleri yeri-

ne getirebileceğimi umuyorum.

İstanbul'da boş bir memuriyet mevcut olmadığı takdirde taşraya gitmeye de hazırım.

Bu yazıma olumlu bir cevap vereceğinizi ümit ederek.

Sayın Müdür en derin saygı hislerimin kabulünü rica ederim.

Nesim Bali
(imza)

Galata, Kuledibi, Medrese sokak.
Bali Han No.1

Osmanlı Bankası yönetiminin dilekçe üzerine düşmüş olduğu notlar.

"Türkçeyi konuşuyorum ve yazıyorum" cümlesinin altı çizildi.

"Altı ay deneme amacıyla işe alındı. Razon'un yerine istihdam edilmesi. Maaş dokuz lira, tazminat dokuz lira. 3 Eylül 1928."

Nesim Bali ve Elza Filozof'un küçük resimleri.
Elza ve Nesim'in evlenme cüzdanı

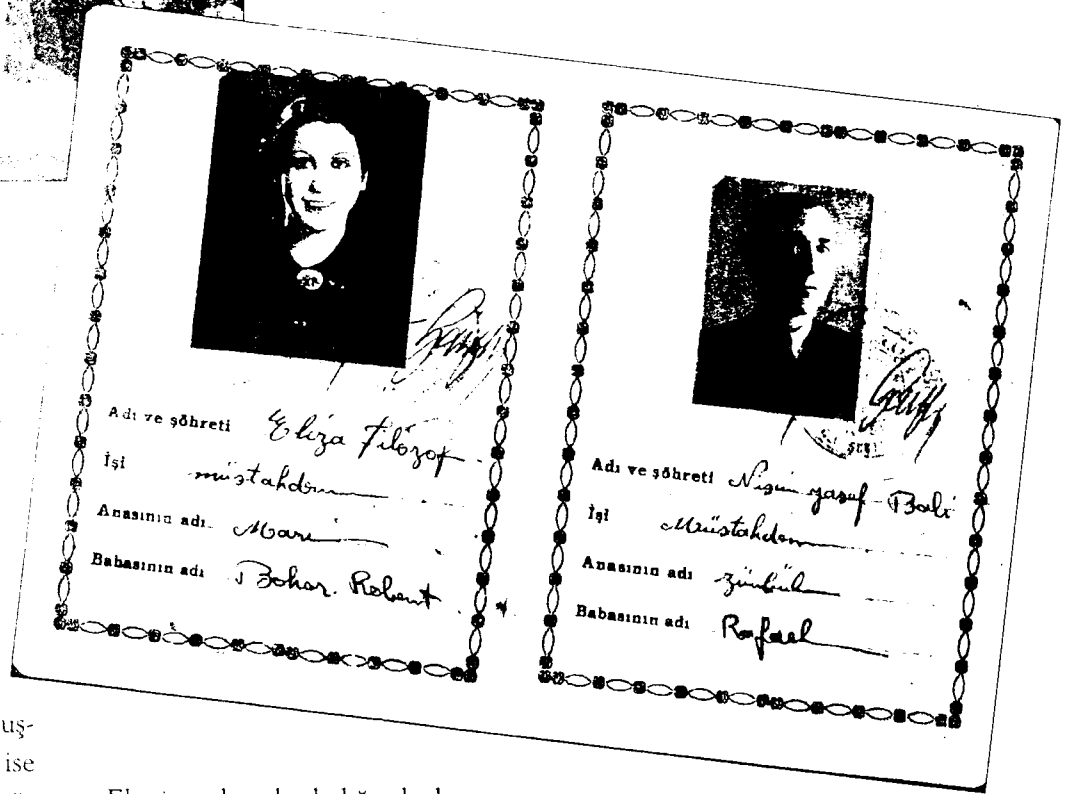
genelgelere uygun davranacağını beyan eder matbu beyannameyi 23 Şubat 1929 tarihinde imzaladı. Altı altın liranın karşılığı olarak yirmibeş lira maaşla işe alınan Elza için bu maaş çok da az değildi. 1929 yılındaki yumurta fiyatları 8 ilâ 15 kuruş arasında değişiyordu.¹³ Etin kilosu 130 kuruştur.¹⁴ Ekmek 17 kuruş,¹⁵ francala ise 23,5 kuruştur.¹⁶ Beş, altı yıllık tecrübeli bir banka memuru da 45-60 lira maaş alıyordu.¹⁷

Elza işe başladıktan dört ay sonra 18 Haziran 1929 tarihinde hastalandı ve bir ay izne ayrıldı. Elza'yı Beyoğlu Karanfil sokak no.32'de mukim doktor S. Barzılay tedavi etmeye başladı. Doktor Barzılay raporunda hastasının tamamiyle iyileşmesi için verilmiş olan bir aylık izine ek olarak

bir ay daha istirahat etmesinin gerekli olduğunu belirtti.¹⁸ Elza doktor Barzılay'ın raporunun da ekli olduğu bir dilekçeyle banka müdürlüğüne başvurarak kendisine verilmiş olan hastalık izininin 15 Ağustos 1929 tarihine kadar uzatılmasını rica etti.¹⁹ Müdürlük, müracaatı incelendikten sonra hastalık izininin bir ay daha uzatılmasına

kanın hekimini Elza'nın evine gönderdi. Banka hekimi Elza'yı muayene ettikten sonra hastanın genel durumunun oldukça zayıf olduğunu ve ek bir aylık iznin haklı bir talep olduğuna dair bir rapor düzenledi.²¹ Bu rapora rağmen personel servisi bu kez bu ikinci ek izni vermeyi reddetti. Deneme mahiyetinde istihdam ettiği Elza Filozof'un işine 20 Ağustos 1929 günü itibarıyla son verilmesine ve kendisine ihbar tazminatı olarak da iki haftalık ücret ödenmesine karar verdi.²²

Elza uzun bir tedavi döneminden sonra sıhhatine kavuştu ve 14 Ekim 1930 tarihinde banka müdürlüğüne başvurup işe tekrar alınmasını rica etti. Osmanlı Bankası yönetimi El-

ve Elza işe tekrar başladığında, hastalık nedeniyle iki ay işinden uzak bulunduğu için, deneme çalışma süresinin izin süresi kadar uzatılmasını kararlaştırdı.²⁰ Verilmiş olan bu ek bir aylık yani toplam iki aylık hastalık izni Elza'nın sıhhatine tamamen kavuşması için yeterli olmadı ve Elza bankaya bir daha başvurarak bir ay daha izin istedi. Bunun üzerine Osmanlı Bankası'nın personel şefi ban-

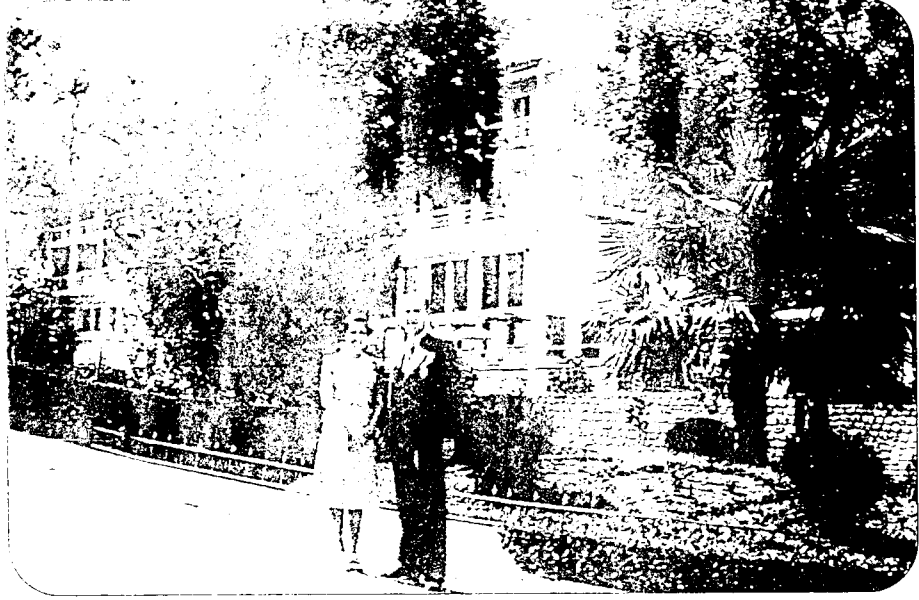
za'nın mektubunun üzerine talebin reddedilmesi şerhini ve 21 Ekim 1930 tarihini düştü. Bu red cevabı karşısındaki yirmi yaşındaki Elza'nın ne duygulara kapıldığı meçhuldür. Tek bilinen şu ki 1930 yılı ile 1939 yılı arasında meçhul bir tarihte Filozof ailesi Tozkoparan, Çatma Mescit sokaktan Tünel Kumbaracı Yokuşu Kömros Apt. no.4'e taşındı.

Nesim Yasef'in İş Müracaatı

Nesim (Aile arasında Nissim denirdi) Yasef veya yakınlarının tabiriyle Niso, 1903 yılının Nisan ayında Kuzguncuk Dağhamamı Karakolhanesokak 23 numaralı evde doğdu.²³ Altı erkek çocuktan oluşan bu geniş aile meçhul bir tarihte Kuzguncuk'tan Galata'ya taşındı ve Kuledibi Medrese sok.no.1 de bulunan ve adından da anlaşılacağı gibi aileye ait olan Bali Han'da yaşamaya başladı. Nesim Yasef'in ilkokulu nerede okuduğu meçhuldür, ancak bilinen 4 Eylül 1916 tarihinde Musevi Lisesi'ne girdiği ve buradan 10 Mart 1924 tarihinde mezun olduğudur.

Mezun olduğunda Türkçe'nin yanı sıra Fransızca ve İspanyolca biliyordu. Mezun olduktan bir ay sonra Nesim, Fransa'da bulunan bir uzak akrabasının yanına gitmeye karar verdi ve Türkiye'den ayrılıp Marsilya'ya gitti. 1924 yılının Nisan ayından aynı yılın 12 Ekim'ine kadar Marsilya'da Marius Bonifay et Cie., 27 Ekim 1924'den, 8 Mayıs 1925 tarihine kadar da Paris'de Ph. Haber şirketlerinde çalıştı. Fransa serüveni Nesim Yasef'in askerlik hizmetini yapmak için Türkiye'ye geri dönme kararı vermesiyle sona erdi. Nesim Mayıs 1925 ila Nisan 1926 tarihleri arasında askerlik hizmetini yaptı.²⁴ Askerliğini bitirir bitirmez 10 Nisan 1926 tarihinden itibaren Eminönü Dördüncü Vakıf Han no.36 da mukim İsaac Mizrahi adında borsa acentalığı yapan bir Yahudinin yanında çalışmaya başladı ve 31 Temmuz 1928 tarihine kadar burada çalıştı.²⁵

İsaac Mizrahi tasarruf amacıyla Nesim'in işine son vermesi üzerine²⁶ Nesim tuhaf bir tesadüf eseri Elza'nın bankaya müracaatından sadece beş gün sonra 6 Ağustos 1928 tarihinde Osmanlı Bankası'na müracaat etti. Mektubunda iş tecrübelerini özetler-

Elza ve Nesim Yalova'da.

ken Fransa'da bulunduğu sırada sevikiyatçı ve perakendeci olarak çalıştığını, İsaac Mizrahi'nin yanında muhasebe yardımcısı, veznedar olarak çalıştığı için muhasebe, kasa ve senet muamelatına vakıf olduğunu ve Türkçe'yi konuşup yazdığını da belirtti. İstanbul'da istihdam edilme imkânı olmadığı takdirde bankanın taşra şubelerinde de çalışmaya hazır olduğunu ilâve etti.²⁷ Şahsı hakkında referans alınacak kişiler olarak en son çalışmış olduğu işyeri sahibi İsaac Mizrahi, Dördüncü Vakıf Han'da çalıştığı sırada komşuları olan Hanri Nahum adlı borsa acentası, Mizrahi ve Hatem bankerlik şirketi ile gene bir bankerlik müessesesi olan J. Behar, Saporta ve Ortakları'nı gösterdi.²⁸ Ayrıca Fransa'da iken çalışmış olduğu Marius Bonifay, Ph. Haber müesseseleri ve İsaac Mizrahi'den almış olduğu bonservisleri de müracaatına ekledi.²⁹ Osmanlı Bankası bu müracaat üzerinde gerekli soruşturmayı başlattı. Doktor Jak Akşiyote memur adayı Nesim'i muayene ettikten sonra sıhhatinin mükemmel olduğunu ve Türkiye'nin her yerinde hizmet görebileceğini bildirdi.³⁰ Referans olarak göstermiş olduğu kişiler başvuran bankaya İsaac Mizrahi

Nesim Yasef'in işine tasarruf amacıyla son verdiğini, kendisinin çok iyi bir aileye mensup olduğu ve çok namuslu olduğunu söyledi. Referans olarak gösterilen diğer müesseseler de aynı şekilde bilgi verdiler.³¹ Osmanlı Bankası Nesim Yasef'i müracaatından on gün sonra bankaya davet edip imtihana tâbi tuttu. İmtihanda kendisine muhasebeyle ilgili beş soru soruldu. İmtihan sonundaki değerlendirilmede üç sorudan beş üzerinden beş, birinden beş üzerinden üç, diğerlerinden ise iki notlarını aldı. Yazdığı Fransızca mektup için beş üzerinden üç aldı. Türkçe mektubunun kalitesi ise "vasat" bulundu.³² Bu imtihanın sonunda Osmanlı Bankası Nesim'i Kayseri şubesi memuru A. Razon'un Aydın'a tayin edilmesi üzerine kendisini altı aylık deneme süresi için Kayseri'de istihdam etmeye karar verdi. Maaş olarak dokuz altın lira ve buna ek taşrada çalışma tazminatı olarak dokuz altın lira verilmesine karar verildi.³³ Nesim 18 Eylül 1928 tarihinde Kayseri şubesinin veznedarı olarak işe başladı.³⁴ Kendisi hakkında tutulan istihbarat fişlerinin tümünde veznedarlık görevini yapabilecek, iyi huylu, çalışkan, müşteriyle iyi ilişkileri olan ve emtea ve muhasebe ser-

vislerinde çalışabilecek bir kişi olarak tasvir edildi.³⁵ 16 Mart 1929 tarihinde maaşı on altın liraya yükseltildi. Kayseri şubesinde sekiz ay çalıştıktan sonra Samsun'a tayin edildi. 30 Kasım 1929 tarihinde Kayseri şubesinden ayrıldı ve 23 Aralık 1929 tarihinde Samsun şubesinde işe başladı.³⁶ Samsun şubesinde portföy şefi olarak 2 Eylül 1932 tarihine kadar çalışan Nesim burada da amirlerinin kendisi hakkında düzenledikleri sicil raporlarında hep mükemmel notlar aldı. İşine çok iyi intibak eden, çalışan, kusursuz, zeki ancak biraz kavgacı biri olarak tarif edildi.³⁷

Nesim'in Samsun yılları sakin geçti, sadece bir hadise bu sükûneti bozdu. Nesim 19 Mayıs 1932 günü Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkışı nedeniyle yapılan 19 Mayıs töreni ve resmigeçidini tüm banka memurlarıyla birlikte bankanın önünde izledi. Resmigeçidin bitmesinden sonra törene katılmış olan izciler Nesim ile S. Alguadiş adlı bir diğer Yahudi banka memurunun bazı yersiz davranışlarda bulunarak resmigeçit sırasında kendileriyle alay ettiklerini ve Türklüğe hakaret ettiklerini ileri sürdüler. İzcilere katılan bazı lise öğrencileriyle birlikte kırk kişiye ulaşan bir grup genç S. Alguadiş ile Nesim mesai bitiminde bankadan çıktıklarında yollarını kesti ve tacizde bulundu. Bunun üzerine Alguadiş ile Nesim Samsun Emniyet Müdürlüğü'ne gidip ifade verdiler. Emniyet Müdürlüğü bu olaydan dolayı Samsun gençliğinin heyecan içinde olduğunu söyledi. Töreni izleyen diğer Osmanlı Bankası memurları ise Nesim ile Alguadiş'in herhangi uygunsuz bir davranışta bulunmadıklarını belirttiler. Soruşturma sonunda herhangi bir suçlama unsuru görülmedi ve dosya kapandı.³⁸ Nesim 3 Eylül 1932 tarihinde Samsun şubesinden Trabzon şubesine tayin oldu. Maaşı onbir altın lira, tazminatı da oniki altın lira ola-

rak tespit edildi. Trabzon şubesine tayin olan Nesim'in Trabzon'da bulunduğu yıllarda ise daha gergin olduğu görülmeye başlandı. Bir sinir hastalığına yakalandığı ileri sürüldü. Müşterilerle iyi ilişkilerde olmasına rağmen kendisine verilen emirleri hemen kabul etmeyip bunları tartıştığı görüldü. Sicil dosyasına kendisinin bilgili ve zeki olduğu, bu "kötü karakteri"ni düzelttiği takdirde iyi bir memur olacağı, not edildi.³⁹ Bu durum üzerine gerek şube müdüriyeti ve gerekse müfettişler tarafından dikkati çekilen Nesim'in kısa sürede tavrını ve davranışlarını değiştirdiği görüldü.⁴⁰ Samsun şube müdüriyetinin hazırlamış olduğu en son raporda kendisinden "mükemmel, zeki ve faal bir memur" olarak söz edildi. Herhangi bir şubede mükemmel bir müfettiş veya müdür yardımcısı olabileceği ancak muhasebe bilgilerini geliştirmesi gerektiği ve bu imkânın da Samsun şubesinde mevcut olmadığı belirtildi. Buna karşılık şubeyi denetleyen müfettiş Nesim'i "çabuk öfkelenen, esneklikten yoksun, çalıştığı servisin işlerine bihakkın vakıf, çalışkan ama işi başından aşkın olduğu için bazı işleri ihmal eden, muhasebeye yeterince vakıf olmadığı için müfettiş olarak çalıştırılmayacak" bir kişi olduğu yolunda rapor verdi.⁴¹ Bu son raporun düzenlenmesinden sonra şube müdüriyeti ile arasında geçen ve mahiyeti meçhul bir hadise nedeniyle 9 Temmuz 1934 tarihinde Nesim'e disiplinsizlik nedeniyle işine son verildiği ve kendisine on beş günlük ihbar tazminatı ödeneceği tebliğ edildi. Bunun üzerine Nesim ertesi gün Osmanlı Bankası genel müdürlüğüne bir mektup yollayıp bu karardan dolayı son derece müteessir olduğunu bildirdi. Kendisinin altı yıl boyunca Kayseri, Samsun ve nihayet Trabzon'da muhtelif görevlerde bulunduğunu, aşırı çalışma yüzünden sıhhi durumunun bozulduğunu bu nedenle Kayseri'de on, Samsun'da on-

beş gün hastanede yattığını ve nihayet Trabzon'da kalbini de rahatsız eden bir bağırsak hastalığına yakalandığını hatırlattı. Altı yıl zarfında 1933 yılının Temmuz ayında apandisit ameliyatı olmak için almış olduğu kırkbeş günlük izin dışında hiç izin almadığını da belirtti. Nesim bankanın işine son vermesiyle kendisini bir anda sokakta bulduğunu, babası Rafael'in dört yıldan beri işsiz, annesi Zimbul'un da hasta olduğunu ve bankada çalışarak ailesine maddi yardımda bulunduğunu belirterek işlerine son verilen diğer mesai arkadaşlarına yapıldığı gibi kendisine de bir tazminat verilmesini talep etti.⁴² Bu talebinin reddedilmesi üzerine Nesim 14 Temmuz 1934 tarihinde umum müdürlüğe bir başvuruda daha bulundu. Trabzon şubesinde meydana gelen hadisede kendisinin tamamen masum olduğunu Giresun'da bulunan bölge müfettişi A. Vernazza'ya da Trabzon'a geldiğinde bu konuda soruşturma yaptığı takdirde masum olduğunun ortaya çıkacağını bildirdi ve kendisine manevi tazminat ödenmesini istediğini belirtti. Nesim mektubunda ailesine destek olmak için tekrar bir tazminat talebinde bulundu, ancak bu ikinci talebi de tekrar reddedildi.⁴³

Elza ve Nesim Karşılaşıyorlar ... ve Evleniyorlar

Osmanlı Bankası'na beş gün arayla iş müracaatında bulunmuş olan ve Elza için kısa süreli, Nesim için de altı yıllık bir mesaiden sonra, Osmanlı Bankası'ndaki memuriyet hayatları sona eren bu iki gencin hayatları bir noktada kesişti. Elza 1930 yılının Ekim ayında Osmanlı Bankası'na tekrar iş müracaatında bulunması ve bu müracaatın reddedilmesi üzerine muhtemelen babası Bohor'un veya eş dostun yardımıyla ihracat ile meşgul olan Anadolu Kontuarı şirketine memure olarak girdi. Bu iş onun hayatı-

nın dönüm noktası oldu. Burada, mesai arkadaşlarının kısaca Niso diye hitap ettiği Nesim ile tanıştı. Niso Elza'yı görünce ona talip oldu, ancak nedendir bilinmez Elza'nın kanı ona hiç ısınmadı. Şirkette çalışan ve çoğu Yahudi olan diğer mesai arkadaşlarının ısrarlı telkinleri ve kulis faaliyetleri sonunda Niso ile evlenmeye razı oldu. Nikâh 15 Mayıs 1939 tarihinde Beyoğlu Evlendirme Dairesi'nde kıyıldı ve genç çift bala-yını geçirmek için Yalova kaplıcalarına gitti.

Genç çiftin yaşamları hakkında pek bir bilgi yoktur. Tek bilinen evliliklerinin ikinci seneyi devriyesinde, yani 1941 yılının Mayıs ayının ilk yarısında Ni-

so'nun diğer bütün gayrimüslimler ile birlikte silah altına alınıp Kütahya'ya sevk edilmiş olmasıdır.⁴⁴ Niso Kütahya'da 140ıncı Nafia takımında nafia eri olarak görevini yaparken yıllar önce iki kere kırmış olduğu sağ kolunu 20 Temmuz 1941 tarihinde üçüncü kez kırdı ve 24 Temmuz 1941 tarihinde Kütahya Hava Hastanesi'ne yatırıldı. Hava Hastanesi Sıhhi Heyeti tarafından yapılan muayene neticesinde iki ay tebdil-i havaya gönderilmesi kararlaştırıldı. Niso hastahanedeyken onunla birlikte askerlik yapan tanıdıkları Elza'ya Niso'nun sürekli adını sayıkladığını bildirdiler ve kendisine trene binip kocasını görmek için Kütahya'ya gitmesini telkin ettiler. Değil İstanbul dışına çıkmak, yaşadığı ev, işyerinin bulunduğu Eminönü ve gezinmek için gittiği Beyoğlu üçgeninden oluşan yaşam alanının dışına hiç adım atmamış olan Elza'nın Kütahya'ya tek başına mı, yoksa bir refakatçi ile birlikte mi gittiği meçhuldür. Sadece bilinen Kütahya'ya gidip kocasını gördüğü ve beraberinde hatıra olarak artık çoktan tuz buz olmuş bir Kütahya vazosunu getirmiş olmasıdır. Yirmi

Sultana - İleya Ney'in evlenme cüzdanı.

kur'a ihtiyatların silah altına alınmaları serüveni bittikten kısa bir süre sonra Niso, Varlık Vergisi ile karşı karşıya kaldı. 11 Kasım 1942 tarihinde yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu ile altı erkek kardeş olan Bali ailesi vergiyi ödeyebilmek için aileye ait olan Bali Han'ı satmak zorunda kaldılar. Nesim Yasef Bali 16 Ocak 1943 tarihinde cezası ile birlikte 204.- lira Varlık Vergisi'ni ödediği için Aşkale'ye gönderilmedi.

Asmalı Mescit'te Hayat

1943 yılından sonra genç çiftin hayatının nasıl seyrettiği meçhuldür. Tek bilinen Elza'nın hamile kalamadığı için dönemin ünlü kadın hastalıkları hekimi ve nisaiyeci Prof. Dr. Tefrik Remzi⁴⁵ tarafından tedavi edildiği, Tefrik Remzi'nin çiftte Yalova Kaplıcaları'na gitmelerini tavsiye ettiği ve nihayet genç çiftin evliliklerinden dokuz yıl sonra 4 Kasım 1948 tarihinde bir erkek çocuğa sahip olmuş olmalarıdır. 1948 yılının Kasım ayı Türkiye Yahudilerinin büyük bir heyecan içinde yeni kurulmuş olan İsrail devletine kitlesel bir şekilde göç etmeye başladıkları gün-

lerdir. Genç çiftin bu heyecana kapılıp kapılmadığı, göç etmeyi düşünüp düşünmediği tamamiyle meçhuldür. Bütün İstanbul Yahudileri göç heyecanı ile çalkalanırlar ve sarsılırlarken genç çiftin aynı heyecana kapılıp göç etmeyi akıllarından geçirdiği, ancak Elza'nın hamile olması nedeniyle hemen akıllarından çıkardığı da düşünülebilir, ancak bu tamamiyle bir faraziye'dir. Genç çift 1960 yılına kadar Asmalı Mescit, Piremeci sokak, Musa Bey apartmanının ikinci katında yaşadı. Komşuları Nisso'nun İstanbul dışında olduğu bir gün Elza'nın hastalanıp yatağa düşmesi üzerine vücudunu ispirto ile ovup iyileşmesini sağlayan ve ona, "bre Elzika senin bir kocan var, benim bin kocam var. Hepsi bana kürkler, hediyeler alıyor" deyip aklını çelmeye çalışan randevuevi sahibi şen şakrak Rum madam Hrisanti, Madam Hrisanti'nin oltasına takıldığı rivayet edilen Elektrik İdaresi'nde çalışan memur Sabri Bey'in güzel karısı, casus olduğu rivayet edilen esrarengiz bir Alman kadın, akşamları pavyonlarda mesai yapan dönemin tanınmış Rum dansözü Nana, karşı apartmanda oturup bir

Solda Sultana ve sağda Elza.

diğer randevuevi sahibi olan Nana'nın teyzesi, Rum bakkal Bobo, sonradan İsrail'e göç eden seyyar zerveatçı İzak, onlarca sokak kedisini evinde besleyen çocuksuz Yahudi karı-koca Abuaf'lar, çocuklarından birinin adı Momo olan ve sonradan İsrail'e göç eden iki erkek çocuklu fakir bir Yahudi aile ve sonradan apartmana adı verilecek olan kapıcı Musa Efendi idi. Küçük çocuk, bar ve pavyonların ortasında büyüdü, evinin hemen karşısında bulunan Tepebaşı Dram Tiyatrosu'nun bulunduğu Petit-Champs⁴⁶ bahçesinde annesiyle oynadı ve ilkokulu Kuledibi'ndeki Musevi Birinci Karma İlkokulu'nda okudu. Çocuğun bu dönemden aklında kalan tek tük şeyler parmaklarında birden peydahlanmış ve bir türlü yok olmayan garip sivilcelerin Hoca olduğu söylenen kapıcı Musa Efendi'nin bir akşam dua okuyup üf-

kağa kaçtığı ortaya çıktı ve bunun üzerine oğlanın çok şükür kudurmayacağı anlaşıldı. Ailenin tüm fertleri orta büyüklükteki, aynı zamanda hem yemek, hem oturma, hem de yatak odası olarak kullanılan bir odada yemek yediler, radyo dinlediler ve yatıp uyudular. Daha iyi mobilyalar ile döşenmiş olan ikinci oda hiç kullanılmadı, sadece ender olarak misafir gelince kapısı açılıp misafirler burada ağırlandı. Elza, daha varlıklı olan eltilerinin, küçük oğlu için ara sıra vermiş oldukları kullanılmış giysilerle idare etti ve ailenin mütevazî imkânlarını fazla zorlamaya gayret etti. Yaz aylarında Niso'nun beş erkek kardeşi arasında en varlıklı olup iplik boyahanesi ile havlu fabrikasına sahip olan Hayri amcanın Fenerbahçe'deki bahçeli güzel köşküne gidip ara sıra orada kaldılar. Bazan da Suadiye'de bir Be-

yaz Rus'a ait olan çam ağaçlı bir koru içinde bulunan Pansiyon Şröder'de bir oda kiralayıp yaz aylarını orada geçirdiler. Bugün gerek pansiyonun ve gerekse Hayri amcanın köşkünün yerlerinde yellere esmekte.

Küçük çocuğun o yıllardan aklında kalan diğer birkaç şey anne ve babasının yattıkları geniş ahşap karyolanın tahtakurusu istilasına uğraması üzerine tahtakurusu yuvalarını kurutmak için somya ve şiltelerin kaldırılıp ispirto dökülüp kibrit çakıldıktan sonra aniden parlayan mavi alevler, evin pencerelerine takılı olan İkinci Dünya Savaşı'nın karartma günlerinden kalan koyu lacivert muşamba perdeler, Zeynep adlı güzel bir kızın şoför sevgilisi tarafından kaçırılmasının mahallede yaratmış olduğu heyecan, 1955 yılının Eylül ayının ilk günlerinde bir güruhun Beyoğlu'nu talan ettiği bir sırada kapıcı Musa Efendi'nin apartmanın kapısını tutup "burada Rum yok" deyip bu güruhun apartmana girmesini önlemiş olması ve karşı apartmanda, nedendir bilinmez, gece gündüz bıkmadan usanmadan keman çalan ve günün birinde ailecek ortadan kaybolacak olan güzel genç Yahudi kızı Eti Mefano'dur. Eti'nin sırrı çok uzun yıllar sonra bir gazete haberiyle aydınlandı. Eti aslında "harika çocuk" idi. İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda okuyan Eti keman hocasının ısrarı üzerine "Harika çocuk" sınavına girdi ve sınavı kazanan üç öğrenciden biri oldu. Ancak annesinin anlattığına göre Yahudi olduğu için kendisine devlet bursu verilmedi ve annesinin kişisel fedakârlıkları sonucunda Paris Konservatuvarı'na girebildi. Eti konservatuardan 1965 yılında mezun oldu ve Paris Orkestrası'nda görev aldı.⁴⁷ Küçük çocuğun aklında kalan bir diğer şey babasının sürekli evlerinin yanbaşıda bulunan Kanuniesasi Kiraathanesi'ne gidip tavla oynaması ve annesinin de buna çok öfkelenmesi idi.⁴⁸

Elza ve Niso yaşamları boyunca Niso'nun gençlik yıllarındaki Fransa serüveni dışında Türkiye'den dışarı adımlarını atmadılar. Elza'nın bir pasaportu bile olmadı. Elza 1941 yılında Kütahya'da hastahane'de yatan kocasını görmek ve 1969 yılında Ankara'da askerliğini yapan oğlunu ziyaret etmenin dışında İstanbul'un dışına adımını bile atmadı. Seyahat etmeye imkânları olmayan Elza ve Niso İsrail'e de hiçbir zaman gitmediler. Buna rağmen küçük oğlanın zihninde yer eden sıradan bir olay Niso'nun hiçbir zaman gitmeyeceğini ve görmeyeceğini bildiği bir anavatana karşı sevgi beslediğine işaret etti. 1960'lı yılların Türkiye'sinde üstünde bir doların bile bulunmasının insanların Türk Parasını Koruma Kanunu'na göre döviz kaçakçısı olarak tutuklanmalarına neden olduğu bir ortamda Niso, nereden eline geçirdiği bilinmez birkaç doları evde bulundurmamak için, zarfın postahane'de işiğe tutulup içine bakılması ihtimalini de hesaplayarak, dolarları siyah karbon kağıdına sarıp bir zarfa koydu, üzerine "İsrail Merkez Bankası" yazıp İsrail'e postaladı.

Niso evlendikten bir süre sonra memur olarak çalıştığı şirketten ayrıldı ve altı kardeş arasında en varlıklı olan Hayri'nin Bomonti'deki havlu fabrikasına memur olarak işe girdi. Aynı fabrikada altı erkek kardeşin en küçüğü ve en yoksulu olup çocukluğunda tramvay altında kalıp bir ayağını kaybetmiş olan İzak da ustabaşı olarak çalışıyordu. İzak fabrikada çalışan Ester adında yoksul bir Yahudi işçi kıza gönlünü kaptırdı ve onunla evlendi. Havlu fabrikası kapandığında İzak işsiz kaldı, bir süre sonra da vefat etti. Akabinde karısı Ester kanser oldu ve erken yaşta öldü. Küçük yaşta yetim kalan iki erkek çocuk, Hayri ve Rifat, amcaları-

1991 yılında Klemi'nin İstanbul'u ziyaret ettiği sırada çekilmiş bir fotoğrafta Elza (solda) ve Sultana (Klemi).

nın oğulları tarafından İsrail'e gönderildiler. Bugün her ikisi de "hayatlarını kurtarmış" durumdadır. Rifat İsrail Silahlı Kuvvetleri'nde muvazaf subay olarak görev yapmakta. Hayri ise iş idaresi okudu ve bir şirkette çalışmakta.

Niso, fabrika kapandıktan sonra gene bir Yahudi sanayiciye ait Derby Lastik Fabrikası'na ambar ve satınalma memuru olarak girdi. Satınalma memuru olmanın verdiği avantajla Derby'ye matbaa işleri yapan bir matbaacıya ağırlığını koyup oğlu için o günün modası olan bir "bond çanta"yı hediye olarak koparmayı da başardı. Niso Derby'de uzun yıllar çalışıp oradan emekli oldu. Uzun bir emeklilik döneminden sonra 23 Eylül 1983 günü vefat edip 25 Eylül 1983 günü defnedildi. Elza Niso'yu kaybettikten bir süre sonra derin bir değişime uğradı, kendi icine kapandı ve dış dünya ile ilişkileri sadece TV seyretmek ve oğlu ile torunlarını öpmekten ibaret oldu. Pek fazla konuşmadı, oğlunun evinde bir odada kendi küçük dünyasına kapanıp günlerini geçirdi. Elza 27 Ocak 1997 günü

vefat etti. Niso ve Elza oğullarına ileride maddi olarak yük olmamak ve aynı zamanda ucuza mal etmek için yıllar önce İstanbul Ulus Aşkenaz Yahudi mezarlığında kendilerine satın almış oldukları parsellerde yan yana yatmaktalar.

Bugün Elza ve Nesim'in adları, kulaklara fazla yabancı veya alafranga çalmaması için Seza ve Nedim olarak değişikliğe uğramış bir şekilde torunları tarafından devam ettirilmekte.

Elza'nın ablası

Elza'nın ablası olan 1322-1324 (1906/1908) doğumlu Sultana veya alafranga adıyla Clémence (Klemans) kızkardeşine tezat teşkil edencesine İstanbul'da kendi küçük âleminde son derece Batılı bir hayat sürdürdü. 11 Mayıs 1905 tarihinde Selanik'de doğmuş olan ve Galata'da Şahkulu mahallesi Hendek sokak, 6 numarada yaşayan aşkenaz eşi Rudolf (Rudi) Rozental ile 18 Aralık 1931 tarihinde Yüksekaldırım Aşkenaz sinagogunda evlendi. Çift 30 Haziran 1936 tarihinde Rozental soyadını bırakıp Ney soyadını aldı.⁴⁹ İliya

Ney diğer gayrimüslimler gibi yirmi kur'a ihtiyatlar ile birlikte silah altına alındı ve 11 Haziran 1941 tarihinde Dördüncü Grup Komutanlığı 22. Nafia Takımı'na er olarak gitti. Milli Müdafaa Vekâleti'nin 15 Temmuz 1942 tarihli Ordu Dairesi Şubesi 35643 sayılı emirleri mucibince 15 Ağustos 1942 tarihinde terhis oldu.⁵⁰ Klemans ve Rudi bir süre Mersin'de BP'nin görevlisi olarak çalıştılar daha sonra İstanbul'a geri döndüler. Rudi petrol istasyonları levazımata ithalatı ile ilgili bir şirket kurdu. Şirketin yazıhanesi, (mal sahibi Surp Agop Hastanesi Vakfı) Cumhuriyet Caddesi, no. 76-78 Elmadağ'da olup, evleri Taksim bahçesinin öteki tarafındaki Mete Caddesi'nde 38 numaralı Panorama Palas'ın sekiz numaralı dairesi idi. Rudi her gün 12.30 civarında bürosundan ayrılıp birkaç dakikada Taksim bahçesini enine kat ederek Mete Caddesi'ndeki evine gelir, yemeğini yer, *Le Journal D'Orient* gazetesini okur ve saat 14.00'de gene bahçeden geçerek bürosuna geri dönerdi.⁵¹ Müreffeh bir hayat süren ve İstanbul'da yaşayan yabancı şirketlerin ecnebi müdürleri, diplomatlar ve Tarabya'da bir villası olan deri fabrikası sahibi Rum Dulos ailesi⁵² ile görüşen çift yıllar boyunca yatak odalarından Boğaziçi'ni seyrederek uykuya daldılar. Klemans resim dersleri aldı ve oldukça güzel portreler ve natüromortlar yaptı. Boş zamanlarını Union Française⁵³ ve Cercle d'Orient⁵⁴ kulüplerinde konser dinlemek, sohbet etmek ve dostlarıyla briç oynamakla geçirdiler. Çift hayatın tadını doya doya çıkarmak ve Avrupa'yı enine boyuna gezmek istediği için, ayakbağı olacağını düşünüp çocuk sahibi olmak istemediler ve her yıl bir buçuk, iki ay kadar tatile çıkıp Avrupa'yı karış karış gezdiler. Yıllar geçmeye başlayınca çocuk sahibi olmamanın pek de iyi bir karar olmadığına kanaat getirdiler ama iş iştin

geçmişti; Klemans artık hamile kalamayacak kadar ileri bir yaştıydı. Bu Avrupa seyahatlerinden geriye kalan Klemans'ın otellerden ve lokantalardan hatıra olarak topladığı kül tabloları ve üstünde kaldıkları otellerin bagaj etiketleri yapışık olan eski bir bavuldur.

Klemans küçük kardeşi Elza'nın hali vakti pek yerinde olmayan küçük bir memur olan Nesim (Niso) ile evlenmesini pek içine sindiremedi. Türkçe'yi Türkiye'ye yeni yerleşmiş bir yabancı kadar konuşmayı becerebilen ve ömrü boyunca eşi Rudi ve arkadaşlarıyla Fransızca, İngilizce, Almanca veya Rumca konuşmuş olan Klemans, Elza'ya oğluna katıyen İspanyolca ve Türkçe hitap etmemesini, Türkçe'nin Türkiye dışında bir işe yaramadığından sadece ve sadece Fransızca konuşmasını sürekli telkin etti. Ancak bu telkinler pek fazla işe yaramadı. Elza'nın oğluyla ara sıra Fransızca konuşmasına rağmen Niso buna pek rağbet etmedi, buna karşılık oğulları da onlara hiçbir zaman Fransızca cevap vermedi. Neticede evde anne ve baba kendi aralarında İspanyolca, çocuklarıyla da Türkçe konuştular. Küçük oğlan her hafta derse gider gibi öğle yemeğine gittiği Klemans teyzesinde kaldığı birkaç saat boyunca Fransızca konuştu. Aslında Türkçe konuştuğu takdirde Klemans teyzenin kendisine cevap vermeyeceğini de çok iyi biliyordu.

Klemans ve Rudi, İstanbul'un daha pıriltılı yanlarını göstermek için Elza ve Niso'ya rehberlik de yaptılar. Türkiye'nin ilk uluslararası oteli olan Hilton'un 10 Haziran 1955 yılında hizmete açılması İstanbul sosyetesini için bir olay oldu. Bu müstesna olaya iştirak etmeyi tabii ki ihmal etmeyen Rudi ve Klemi oteli ilk gezenler ve Boğaz'a nazır bir şekilde çay içenler arasında yer aldılar. Bir süre sonra Klemi Niso'nun halen Hilton'u El-

za'ya gezdirmemiş olmasına belli belirsiz kızarak bu konuda rehberlik yapmayı da üstlendi. Klemans ve Rudi Elza'yı, Niso'yu ve yedi yaşındaki yeğenlerini yanlarına alıp onlarla birlikte küçük bir turistik gezi yaptırdıcasına Hilton'u baştan aşağıya gezdiler. Bu geziden küçük çocuğun aklında kalan tek şey o günlerin İstanbul'unda ağır aksak hareket eden asansörlerin yanında bir teknoloji harikası gibi görünen otelin hızlı asansöründe annesinin başının acayip dönmüş olmasıdır.

Klemans ve Rudi, Elza ve Niso'nun Tepebaşı Piremeci sokaktan daha iyi bir semt olan ve oğlanın ilkokuldan sonra eğitim göreceği Saint Michel Fransız Ortaokulu'na daha yakın olan Osmanbey'e taşınmaları için sürekli baskı yaptılar. Osmanbey'de satın alınacak uygun bir daire bulunduğu Niso'nun yeterli parası olmadığından kendisine borç verdiler ve böylece aile 1960 yılında Piremeci sokağa veda etti. Klemans ve Elza'nın babaları Bohor Filozof vefat edince geride kalan nadide halı koleksiyonu Niso tarafından Kapalıçarşı Bedesteni'nde düzenlenen bir mezatta satıldı, paralar iki kızkardeş arasında bölüştürüldü, bir tek Buhara halı saklandı.

1970'li yılların başında yıllar boyu kirada oturdukları Panorama Apartmanı, sahibi tarafından satılınca Klemans ve Rudi'nin huzurları kaçtı. Aynı zamanda "Ecevit ve komünistler iktidara geliyor" vehmi de yüreklerine kor gibi düşünce apartmanın satılması nedeniyle hafiften kaçmış olan huzurları bu sefer büsbütün kaçtı. Rudi ve Klemans işlerini ve eşyalarını tasfiye etmeye karar verdiler. Tasfiye işi bitene kadar önce Ayazpaşa'da bir levanten dostlarına ait Zambak Apartmanı'nın çatı katında bir süre kaldılar ve Boğaz'ın nefis manzarasını seyretmeye devam ettiler. Daha sonra Park Oteli'nin alt

katlarında gene Boğaz manzaralı bir daire kiralayıp burada yaşamaya devam ettiler. Antika eşyalarını buraya naklettiler. Klemans İstanbul'un en iyi antikacılarını otele çağırdı ve eşyalarını elde edebileceği en iyi fiyatlara sattı. Kendilerine sadece birkaç küçük tablo ve bir iki halı ayırdılar ve bunları da, ömürlerinin geri kalan kısmını yaşamaya karar verdikleri Fransa'nın Nice kentine yolladılar. Nice'in en mutena yerinde Promenade Des Anglais'de Fransız Rivyera'sına nazır bir odalı bir daire kiralayıp emekli hayatı yaşamaya başladılar. Yıllar gelip geçti ancak bütün tahminlerin aksine "komünistler" Türkiye'ye hiçbir zaman uğramadılar. Klemans ve Rudi önce Nice'de yaşayan ve genellikle "komünistler"den kaçmış olan varlıklı ve yaşlı Türkiyeli Yahudilerle, daha sonra Ayetullah Humeyni'nin İslâm devrimini gerçekleştirmesiyle İran'dan kaçmış olan varlıklı İranlı aileler ile görüşüp öğleden sonraları briç oynadılar. Ancak bir süre sonra Türkiye'ye özlem duymaya başladılar. Fransız televizyonunda Türkiye'yi tanıtan programlara rastladıklarında çok sevindiler. Eurovision şarkı yarışmalarında Türkiye'yi tuttular. Türkiye'de yaşarlarken Türklere küçümseyen bir edayla tepeden bakan Klemans ve Rudi Fransa'daki yaşamlarında değişime uğradılar ve sıkı birer Türkperver "yabancı" oldular. Kaderin garip cilvesi Türkiye'de yaşarlarken Türklere pek hoşlanmayan Klemans ve Rudi Fransa'da yabancı dostlarına sürekli Türklerin "barbar" olmayıp çok misafirperver insanlar olduklarını ve Türkiye'de iken hiç bir kötülüklerini görmediklerini anlattılar. Açıkça itiraf etmeseler de Türkiye'den ayrıldıklarına pişman oldukları da görüldü. Bunda "Özallı yıllar" sayesinde Türkiye'nin nihayet "küçük Avrupa" haline gelmiş olmasını görmeleri de büyük rol

oynadı. Klemans 10 Mart 1988 tarihinde Rudi'yi kaybetti. Rudi Nice'deki mezarlığa defnedildi.

Klemans Türkiye'yi en son sekiz yıl önce ziyaret etti. İstanbul'un yeni halini, kalabalığı, delik deşik kaldırımlarını ve yollarını görünce dehşete kapıldı. Oniki yıldır görmediği Elza'nın çökmüş halini görünce derinden sarsıldı ve ağlamaya başladı. Yeğeni ile Boğaz gezintisi yaptığında, Mete Caddesi'ndeki Panorama Pa-

las'ın yerinde Garanti Bankası'nın bulunduğu bir işhanını, Park Otel'in yerinde de yeller estiğini gördüğünde gözleri doldu. Nice'e geri döndüğünde sürekli Nice'de yaşamaya devam etmek veya İstanbul'a dönmek ikilemi arasında tereddüt etti. Rudi'sinin Nice mezarlığında yatmakta olması onu Nice'de kalmaya itti. Klemans yaşamının son yıllarını bugün ile geçmiş arasında büyük aralıklarla gidip gelen hafızası ve yirmi yaşında

NOTLAR

- Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi, dosya OBA PP 162.
- Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi, dosya OBA PP 193.
- Elza Filozof ve Nesim Yasef Bali dosyalarının kopyalarını verip bu makalenin oluşmasında büyük katkıları olan Osmanlı Bankası Tarihi Araştırma Merkezi yöneticilerinden Lorans Tanatar Baruh ve Laurence Ammour'a candan teşekkür ederim.
- Fransızca bir sözcük olup "iyi yürekli" anlamına gelir.
- Yahudi çocuklara Fransızca'nın yanısıra bir zanaat da öğreten ve Alliance Israélite Universelle (Paris) tarafından kurulmuş olan Alyans Okulları hakkında bir inceleme için bkz. Aron Rodrigue, **Türkiye Yahudilerinin Batılaşması**, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1997.
- Osmanlı Bankası A.Ş. nin 19 Şubat 1929 tarihli personel kağıdı. Elza bankaya iş başvurusunda "Osman Bey'in Modern Okulu'nda" eğitimine devam ettiğini belirtmektedir. Burada semt olarak Osmanbey'i mi yoksa semte adını vermiş olan Osman Bey'in kurmuş olduğu(?) Modern Okul'u mu kastettiği anlaşilmamaktadır. Ancak semte adını vermiş olan Osman Bey hakkında yazılan yazılarda bir okul kurmuş olduğundan söz edilmemektedir. (Bkz. "Osmanbey", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Tarih Vakfı, 1994, Cilt 6, s. 165 ve Feride Çiçekoğlu, "Osmanbey ailesi", **İstanbul**, S. 30, Temmuz 1999, s. 112-143.)
- Henri François Martin, 1927 yılının Nisan ayından itibaren Türk hükümeti nezdinde diplomat olarak görev yapmaya başladı. (Mehmed Zeki ve Mahmud Paçacı, **Türkiye Tercim-i Ahvâl Ansiklopedisi**, İstanbul, 1928, Cilt 1, s. 63). Bu son derece ilginç biyografik sözlük hakkında bir inceleme için bkz. Doç Dr. Mete Tunçay, **Tercim-i Ahvâl Ansiklopedisi**'ne göre Atatürk Türkiye'sinde yabancılar", s. 85-112, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorular Sempozyumu**, 14-16 Ocak 1977, İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi Mezunları Derneği Yayını, İstanbul 1977.
- 8 Goldschmidt Okulu hayırsever Alman Yahudisi Samuel Goldschmidt tarafından İstanbul'daki Aşkenaz Yahudileri için kurulmuş olan bir Alyans okulu idi. 1908 yılında 250 öğrencisi vardı. (Aron Rodrigue, **a.g.e.**, s. 143)
- Osmanlı Bankası A.Ş. nin 19 Şubat 1929 tarihli personel kağıdı.
- Osmanlı Bankası Tarihi araştırma Merkezi mensuplarından Laurence Ammour'un verdiği bilgiye ve banka kayıtlarına göre bir Türk lirasına ulaşmak için bir altın lirayı 4,10233 katsayısıyla çarpmak gereklidir. O zaman bu maaş 25.- Türk lirasına tekabül etmektedir. 1929 yılında doların yıllık vasatı kuru 2,0687 lira idi. Bu maaş 12,08 dolara tekabül etmektedir. (T.C. İstanbul Belediyesi İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü, **İstanbul Şehri İstatistik Yıllığı**, Cilt 4, 1934-35, s. 7).
- 18 Şubat 1929 tarihli rapor.
- Muhaberat servisi şefinin 21 Şubat 1929 tarihli raporu.
- "Yumurta fiyatları", **İkdam**, 7 Şubat 1929.
- "Et fiyatları", **İkdam**, 9 Şubat 1929.
- "Ekmek narhı", **İkdam**, 12 Şubat 1929.
- "Ekmek fiatı arttı", **İkdam**, 1 Nisan 1929.
- "Doyçe Oryant Bank'ın açığa çıkardığı Türk memurlar", **Cumhuriyet**, 6 Mayıs 1929.
- 11 Temmuz 1929 tarihli rapor.
- 28 Temmuz 1929 tarihli mektup.
- Elza Filozof'un 28 Temmuz 1929 tarihli mektubunun üzerine düşülmüş 31 Temmuz 1929 tarihli not.
- 19 Ağustos 1929 tarihli rapor.
- 20 Ağustos 1929 tarihli belge.
- 10 Eylül 1928 tarihli nüfus kağıdı tercümesi.
- Her ne kadar Nesim Yasef Bali'nin personel kağıdında bu tarihleri belirtmişse de personel dosyasında bulunan ve Üsküdar Askerlik Şubesi'nden alınan bir belgede askerliğini bedelli olarak silahlı istihkâm alayında ve 28 Ekim 1926 - 28 Şubat 1927 tarihleri arasında yapmış olduğu belirtilmektedir. (10 Eylül 1928 tarihli Üsküdar Askerlik Şubesi'nin bel-

dünyalar güzeli bir Cezayirli kız bakıcısı ile birlikte Promenade des Anglais'deki dairesinin balkonundan Fransız Rivyerası'na bakıp eski günlerini yad etmekle meşgul. Yeğeni kendisini nadiren gününbirlik ziyaret ettiği zamanlarda bakıcısının anlamasını istemediği şeyleri zihninde yer etmiş yarım yamalak Türkçesi ve İspanyolcasıyla anlatmaya çalışıyor. Kızkardeşi Elza'nın vefat ettiği, kendisine hiçbir zaman söylenmediği

için hatırladığı zaman halen Elza'nın sıhhatini sormakta. Türkiye'yi ve İstanbul'daki eski yaşamını hatırlatan tek şey İstanbul'dan getirtmiş olduğu yerdeki Türk halısı ve masasının üzerindeki Rudi-Klemi çiftinin onlarca yıl öncesine ait belki bir yılbaşı gecesi belki de bir davet öncesinde şık kıyafetlerle çekirmiş oldukları bir fotoğraf. Klemi'nin hayatındaki son arzusu ve vasiyeti Nice'de Rudi'sinin yanına gömülmek...

Tarih ve Toplum dergisinin Mart 1999 sayısında Osmanlı Bankası'nda çalışan kadın memureleri konu eden bir makalede, nasıl olduğu bilinmez bir tesadüfle, yazarların binlerce memure sicil dosyaları arasından gelişigüzel seçtikleri birkaçı arasında Elza Filozof da yer alınca bu satırların yazarı annesinin kendisine hiçbir zaman söz etmediği ve kendisinin de sormayı akıl etmediği hayat serüveninin bir kesitini öğrenmiş oldu. Arkadaşları Arus Yumul ve Esra - Marc David Baer çiftinin telkin ve teşvikleriyle bu makaleyi kaleme almaya karar verdi.

gesinin çeviri özeti.)

- 25 6 Eylül 1928 tarihli Osmanlı Bankası A.Ş. Merkez Şubesi'nin Personel kağıdı.
- 26 Osmanlı Bankası A.Ş. nin 5 Eylül 1928 tarihli istihbarat fişi.
- 27 Nesim Yasef Bali'nin 6 Ağustos 1928 tarihli mektubu.
- 28 6 Eylül 1928 tarihli Osmanlı Bankası A.Ş. Merkez Şubesi'nin personel kağıdı.
- 29 N. Bali imzalı ve 5 Eylül 1934 tarihinde bankadan ayrıldığında teslim aldığı bonservisler belgesi
- 30 11 Eylül 1928 tarihli Jak Akşiyote'nin raporunun özet çevirisi.
- 31 Osmanlı Bankası A.Ş.'nin 5 Eylül 1928 tarihli istihbarat fişi.
- 32 16 Ağustos 1926 tarihli imtihan kağıdı.
- 33 Osmanlı Bankası A.Ş. merkezinden Kayseri Şubesi'ne gönderilen 10 Eylül 1928 tarihli mektup. 4.10233 katsayısı kullanıldığı bu maaş ve tazminat 37.- liraya tekabül etmektedir.
- 34 Osmanlı Bankası A.Ş. Kayseri Şubesi'nin 30 Eylül 1928 tarihli istihbarat fişi.
- 35 Osmanlı Bankası A.Ş. Kayseri Şubesi'nin 1 Mart, 11 Mart, 30 Eylül ve 1 Aralık 1929 tarihli istihbarat fişleri.
- 36 Nesim Yassef Bali'nin sicil dosyası.
- 37 Samsun Şubesi'nin 18 Şubat 1930, 30 Eylül 1930, 30 Eylül 1931, 25 Ocak 1932, 3 Eylül 1932 tarihli sicil raporları.
- 38 Samsun Şubesi'nin merkeze göndermiş olduğu 24 Mayıs, 6 Haziran ve 11 Haziran 1932 tarihli mektupları. 1 Mart 1926 tarih ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 159'uncu maddesi "B.M.M.'ni veya hükümetin şahsi manevisini veya ordu ya donanmasını yahut Türklüğü tahkir ve tezyif edenler hakkında dahi bundan evvelki madde ahkâmı tatbik olunur" kaydıyla Türklüğü tahkir davaları açmaya yetkili kılındı. "Türklüğü tahkir" suçu Tek Parti döneminde özellikle gayrimüslimlere karşı getirilen bir suçlama oldu. bu tür olaylarda şahıslar arasındaki kişisel anlaşmazlıklar taraflardan biri gayrimüslim ise çoğu zaman "Türklüğü tahkir"

suçlaması şekline dönüştü. Soruşturmalar sonucunda ise çoğu zaman "Türklüğe hakaret" unsuru bulunmadı. Burada sözü edilen olay Nesim Yasef tarafından yıllar önce oğluna, kendisine karşı yapılan suçlamanın resmigeçit sırasında geçenleri tırnaklarını birbirine vurarak alkışlar gibi yaptığı ve onlarla alay ettiği iddiası olduğunu nakletmişti.

- 39 Trabzon Şubesi'nin 14 Aralık 1932 tarihli raporu.
- 40 Samsun Şubesi'nin 16 Ocak ve 13 Nisan 1933 tarihli raporları.
- 41 Samsun şubesinin 28 Eylül 1933 tarihli raporu.
- 42 Nesim Bali'nin 10 Temmuz 1934 tarihli mektubu.
- 43 Nesim Bali'nin 14 Temmuz 1934 tarihli mektubu.
- 44 Bu olayla ilgili olarak bakınız, **Rifat N. Bali**, "İkinci Dünya savaşı yıllarında azınlıklar - I, Yirmi Kur'a ihtiyatlar olayı", **Tarih ve Toplum**, sayı 179, Kasım 1998, s. 4-18.
- 45 Prof. Tefvik Remzi 1895 yılının Aralık ayında İstanbul'da doğdu. Dresden, Berlin ve Cenevre'de uzun yıllar eğitim gördükten ve hekimlik yaptıktan sonra İstanbul'a geri döndü, Darülfünun Tıp Fakültesi'nde kadın hastalıkları ve nisaiye kliniği profesörlüğüne atandı. (Mehmed Zeki ve Mahmud Paçacı, **Türkiye Tercim-i Ahvâl Ansiklopedisi**, L. Babok Matbaası, İstanbul, 1928, Cilt 1, s. 149).
- 46 Eskiden mezarlık olması nedeniyle Fransızca "Petit-Champs de Morts" olarak anılan bu semt ve adını buradan alan bahçe Tepebaşı'nda şu anda TÜYAP Sergi Salonu'nun ve otoparkın bulunduğu alandır.
- 47 Nurdan Bernard "Uluslararası Türkler'e karşı medya balonları", **Yeni Yüzyıl**, 5 Temmuz 1998.
- 48 Bu kiraathane Tepebaşı'nda Meşrutiyet Caddesi üzerinde bulunuyordu. Kuruluşu 19uncu yüzyılın sonlarına rastlar ve Café de la Paix adını taşır. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra adını Kanuniesasi olarak değiştirdi. ("Kanuniesasi Kiraathanesi", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Tarih Vakfı, 1994, Cilt 4, s. 422).

49 İliya Ney'in 21 Mart 1933 tarihli ve Galata Nüfus İdaresi'nce verilen nüfus cüzdanı.

50 İstanbul İkinci Noteri tarafından düzenlenmiş 4 ilkinçiteşrin 1942 tarih ve 9765 sayılı hüviyet cüzdanı sureti.

51 **Le Journal D'Orient gazetesi** Yahudi asıllı gazeteci Albert Karasu tarafından 1918-1971 yılları arasında yayımlandı. Özellikle Yahudiler tarafından okundu. Gazete kozmopolit bir çizgi taşıdı. Bu gazete hakkında bir araştırma için bkz. Selim Kaneti, "La disparition du dernier quotidien de langue Française à İstanbul: Le Journal D'Orient", **Presse Turque et Presse de Turquie - Acte de Colloques d'İstanbul**, İsis Yayıncılık & Institut Français d'Etudes Anatoliennes - Varia Turcica XXIII, İstanbul 1992, s. 65-69 ve Giovanni Scognamillo, "Le Journal D'Orient", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Tarih Vakfı, 1994, Cilt 4, s. 320).

52 Burada sözü edilen aile Aleko ve Foti Dulos idi. Deri sanayicisi Hasan Yelmen anılarında onlardan şöyle söz etmektedir: "Rum kökenliler (dericiler - RNB) kırk yıl önceleri çok büyüktüler, güçlüydüler. Bunlardan Aleko Dulos, Foti Dulos, Sotiryadis, Orietas-Kefalos, Tripolar, Triandafilidis'ler, Piç Yani, Panayot Sami gibi firmaların yerlerinde yeller esiyor." (Hasan Yelmen, **Kazlıçeşme'de 50 Yıl**, Cilt 1, Ezgi Ajans, İstanbul, 1992, s. 191).

53 İstanbul'da Tepebaşı Meşrutiyet Caddesi'nde Amerikan Konsoloslugu'nun karşısındadır. 1896 yılında Alexandre Vallauray tarafından tasarlanıp inşa edilmiştir. Yapı 19uncu yüzyılın sonunda İstanbul'da bulunan ve önemli bir grup teşkil eden Fransız kolonisi için bir sanat ve kültür merkezi olarak kullanılmıştır. (Afife Batur, "Union Française", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Tarih Vakfı, 1994, Cilt 7, s. 324).

54 Bu kulüp, Türkçe telaffuz şekliyle "Serklodyan" adıyla bilinen ünlü bir kulüptü. 1882 yılında İevanten, azınlık ve yabancı uyruklular tarafından kurulmuştur. Cumhuriyet'in ilânından sonra adını Büyük Kulüp olarak değiştirdi. Bugünkü İstiklâl Caddesi'nde şimdiki adıyla Yeşilçam sokağının köşesindeki büyük binada kuruldu. (Behzat Üsdiken, "Cercle d'Orient", **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, Tarih Vakfı, 1994, Cilt 2, s. 409).